

Norge – alltid en fredsnasjon?

av Halvard Leira, NUPI

Den 17. mai 2005 hilste Kjell Magne Bondevik sin svenske statsministerkollega G ran P rsson på Eidsvoll med utsagnet "Vi er fredsnasjoner". Som god vert inkluderte han også, som vel den første, Sverige, men i tanken om Norge som fredsnasjon er Bondevik bare en i lang rekke. I SVs landsm teuttalelse om regjeringssamarbeid v ren 2005 heter det for eksempel: "Norge skal bli en fredsnasjon", mens *Aftenposten* 3. februar 2005 hadde oppslaget "Fred er Norges nye nisjeprodukt" over en dobbeltside. I Soria Moria-erklæringen er formuleringen at Norge skal "være en tydelig fredsnasjon". En bred spørreundersøkelse i regi av Hundreårsmarkeringen Norge 1905–2005, viste at 92 prosent av den norske befolkningen så Norge som en nasjon "som deler sine ressurser med andre gjennom humanitær aktivitet og fredsarbeid". Det er en gjennomgående oppfatning i Norge at vi tilhører en "fredsnasjon", og at det finnes en "fredstradisjon" i norsk utenrikspolitikk. Men hva innebærer dette?

Det interessante spørsmålet er ikke i denne sammenheng om Norge er en fredsnasjon, for dette spørsmålet kan aldri besvares entydig. Mer spennende er det   undersøke hvor ideen om Norge som fredsnasjon har kommet fra, hvordan den har blitt naturliggjort og hvilken betydning en oppfatning av Norge som fredsnasjon har hatt for norsk politikk. For   belyse disse spørsmålene er det nødvendig   se tilbake til de formative årene rundt 1905, samt brytnings rene rundt den andre verdenskrig og etter den kalde krigen.

"En udenrigsminister uden udenrigspolitikk" – 1890–1905

Da Norge ble en stat med full ytre suverenitet i 1905 var spørsmålet, for   sette det på spissen, om Norge skulle ha noen utenrikspolitikk i det hele tatt. I utenriksminister L vlands linjetale fra 1905 var et hovedpoeng nettopp at staten skulle være tilbakeholden i utenrikspolitikken, en uten-

rikspolitikk som skulle være preget av fred, nøytralitet, voldgift og frihandel.

F r 1890 fantes det så godt som ingen utenrikspolitisk tenkning i Norge i det hele tatt. Landet hadde verken egen utenrikspolitikk eller egne diplomater, alt utenriksstyret lå i Stockholm. I andre europeiske land var det vanlig at adelen og parlamentene representerte henholdsvis en konservativ og en liberal utenrikspolitikk, men i Norge var det ingen adel   snakke om og Stortinget var stort sett opptatt av andre ting.

Fredstenkningen som kom var basert på internasjonale fredstanker og den norske folkelig-demokratiske nasjonalismen med fokus på folket som handlende aktør. Generelt gjaldt at det var folket eller nasjonen som ble sett som fredlig, ikke staten. Folkene skulle drive fredsf ring der statene drev krigføring. Denne "folkets fredsvilje" ble i stor grad tatt for gitt.

Fredstankens dominans i den utenrikspolitiske tenkningen i disse årene må også ses i sammenheng med unionsstriden. Folkelig forankring og fredspolitikk ga en utenrikspolitisk ideologisk overbygning til konsultatsakens næringsinteresser og den nasjonale selvhevdelsen som lå i ønskene om en egen utenrikspolitikk.

I fredssp rsm l ble det argumentert med at det var en klar motsetning mellom det som ble opplevd som svensk, adelsstyrt og krigshissig utenrikspolitikk og et norsk, folkelig og fredelig motstykke. Bjørnstjerne Bjørnson beskrev for eksempel fredsarbeidet som en kamp for folkelig kontroll over utenrikspolitikken, som på sikt skulle lede til utenrikspolitikkens fullstendige avskaffelse og "en udenrigsminister uden udenrigspolitikk, en udenrigsminister, som sitter og sikrer os mod udenrigspolitikk".

Norge forlot en union hvor Stortinget hadde minimal kontroll over utenrikspolitikken, slik at Stortinget kunne få kontroll over en minimal utenrikspolitikk. Denne utenrikspolitikken var en fredspolitikk.

I årene fram mot 1905 vokste det altså fram en generell oppfatning av det norske folk som særlig fredsvennlig, og fredstenkingen var langt på vei den eneste utenrikspolitiske tenkingen i Norge, en utenrikspolitisk tankegang som var liberal, opplysningsfilosofisk og utviklingsoptimistisk. Den tidlige etableringen og dominansen er nødvendigvis med på å forklare hvorfor opplevelsen av en fredstradisjon har blitt så sterk. Da Stortinget i 1906 diskuterte hva den nye utenrikstjenesten skulle ta seg til, uttalte Magnus Oppen (sr.): "jeg tror, at fredssagens og næringslivets interesser bør være de første at tage hensyn til, dernæst de politiske". Fredssak var ikke politikk, men et generelt mål som forente politiske motsetninger.

Fredspolitikken møtte motstand fra to hold rundt 1905. For det første ble den kritisert for å være for utydelig av pasifister som ville avstå selv fra forsvarskrig. Pasifistene holdt seg imidlertid med et negativt bilde av folket, og så det som en stridslysten avspeiling av landets ville og opprevne natur. I de sterkt nasjonalistiske årene rundt 1905 var en slik kritikk en oppskrift på marginalisering. Fra den andre kanten kom kritikk fra radikale nasjonalister, som heller ville ha krig enn å godta noen vilkår i 1905. Deres machonasjonalisme avvek imidlertid også for mye fra hovedstrømmen til å få noen avgjørende betydning.

Kritikk medførte allikevel behov for begrunnelse av folkets fredsvilje. Hvorfor var Norge en fredsnasjon? *Dagbladet* hadde en biologisk forklaring: "hele vort Folk er naturlige og fødte Fredsvenner". Mer vanlig var en historisk-kulturell forklaring, som ved å trekke inn tradisjonsbegrepet fort ledet til følgende sirkelslutning; Norge er en fredsnasjon fordi vi har en fredstradisjon, vi har en fredstradisjon fordi vi er spesielt fredelige av oss og vi er spesielt fredelige fordi vi er en fredsnasjon. Et annet hovedargument hadde å gjøre med størrelse, gjerne koblet med styreform; Norge er en fredsnasjon fordi det er en liten nasjon og et demokrati. I tillegg kom geostrategiske hensyn; Norge er en fredsnasjon fordi den ligger i utkanten av verdenspolitikken, og egeninteresse; Norge er en fredsnasjon fordi det er det den er best tjent med. Subjektive og objektive forklaringer virket i argumentasjonen sammen og gjensidig forsterkende.

Det var bred enighet om nøytralitet som politisk uttrykk for fredstradisjonen, men skulle den være men passiv eller aktiv? På den ene side ønsket nok mange å isolere seg fra stormaktsspillet, men det var også et sterkt ønske om å endre dette spillet. Det var ikke langt fra grunntanken om at det norske folket var spesielt fredsvennlig, til tanker om et spesielt norsk ansvar for å utbre fredens velsignelse. Her finner vi en sterk moralsk komponent i den norske fredstradisjonen, som kommer til uttrykk blant annet i kommentarer om fredsarbeidet som en oppgave, et kall eller en misjon.

En liberal og sosialdemokratisk fredsnasjon

Etter den første verdenskrig ble staten viktigere i det norske arbeidet for å bygge en bedre verden, særlig gjennom arbeidet i Folkeforbundet. I de tidlige etterkrigsårene finner vi også Fridtjof Nansens arbeid for flyktninger og hungerrammede i Russland, Kaukasus og på Balkan og i Lilleasia, og humanitær innsats legitimert med Nansen ble fort regnet som en del av den norske fredstradisjonen.

Mot slutten av etterkrigstiden kom det imidlertid, for første gang siden 1905, til hissig debatt om hva slags politikk folkets fredsvilje skulle føre til – tilbakeholden nøytralitet, aktiv nøytralitet eller allianse mot diktaturene. Den sentrale figuren her var Halvdan Koht, som hadde vært aktiv i fredsbevegelsen siden midten av 1890-tallet. Han lanserte som utenriksminister et fredsprogram i to etapper, hvor første mål var å hindre at det blir krig i verden, dernest, hvis dette feiler, å holde Norge utenfor krigen. Slik koblet han sammen de to fredspolitiske hovedlinjene fra årene rundt 1905; Norge skal sikre seg selv, samtidig som vi skal gjøre verden til et bedre sted. Koht var imidlertid ikke bare opptatt av det politiske forholdet mellom folkene og utvikling av folkeretten, fred avhang vel så mye av rettferdighet, og da særlig økonomisk rettferdighet og omfordeling. Med Koht finner vi dermed en varig utvidelse av norsk fredstenking, hvor det liberale ble supplert med det sosialdemokratiske. Der Kohts nøytralitetslinje ble grundig diskreditert, ble tanken om at en aktiv fredspolitikk innebærer økonomisk omfordeling og rettferdighet mellom

folkene stadig viktigere i etterkrigsårene.

Sammenkoblingen av den liberale og den sosialdemokratiske tradisjonen var tydelig i den viktigste institusjonen i norsk fredsdiskurs under den kalde krigen; FN. Arbeidet i FN, samt humanitær krisehjelp og bistand kan godt ses i forlengelsen av den liberale og sosialdemokratiske tenkningen. Man kunne tenke seg at medlemskapet i NATO fra 1949 av brøt med fredstradisjonen, men hos en så sentral aktør som Halvard Lange presenteres NATO-medlemskapet som en forutsetning for fredsarbeidet, ikke som en motsetning til det. De norske bidragene til FNs fredsbevarende styrker var også noe nytt, men forsvarsdiskursen og fredsdiskursen fortsatte allikevel i store trekk å være skilt fra hverandre. Forsvarspolitikken handlet om lokalisering og ble aldri utviklet ut over doktrinenivået, med norske soldater, helst på ski, som forsvarte norsk territorium som idealet. Det internasjonale engasjementet i FN ble sett som i beste fall en biting, i verste fall ressursløsning, og ble forstått innenfor fredsdiskursens – ikke forsvarsdiskursens – termer.

Etter den kalde krigen

Det intellektuelle startskuddet for en enda mer aktivistisk tolkning av fredstradisjonen ble gitt av Jan Egeland. I *Impotent Superpower – Potent Small State* fra 1988, som handlet om amerikansk og norsk menneskerettsaktivisme, viste han til tradisjonen som stammet fra Bjørnsons og Nansens innsats, men trakk fram som Norges særlige komparative fortrinn landets begrensede størrelse, dets ikke-imperialistiske fortid og det nære forhold mellom staten og de frivillige organisasjonene. I forlengelsen av Egelands tenkning ble "Den norske modellen" for fredsarbeid utviklet. Som UD skriver på sine hjemmesider, har Norge har spesielt gode forutsetninger som fredsbygger "Fordi Norge er et lite land uten kolonifortid og stormaktsinteresser, og fordi landets organisasjoner har drevet fredsarbeid i mange år". Dagens fredsarbeid bygger i følge UD på tradisjonen fra den kristne misjonen og arbeiderbevegelsen, og ikke minst arbeidet til Fridtjof Nansen. Størrelse og tradisjon gjør Norge til et fredsland. Oslo ble på midten av 1990-tallet profilert som "fredshovedstad" i en "humanitær stormakt", og

Nobelprisen fikk i de samme årene en stadig mer politisk og aktuell profil. Samtidig så vi et sterkt norsk engasjement i fredsprosesser i Midt-Østen, Guatemala, Filippinene, Sri Lanka og Colombia.

Fredsdiskursen har også blitt knyttet tettere til andre politikkfelter. Etter den kalde krigen har norske soldater deltatt i en rekke internasjonale operasjoner, noen av fredsopprettende art med legitimitet fra FNs sikkerhetsråd, andre uten bredt anerkjent folkerettslig dekning. Disse nye oppgavene utenfor territoriet måtte begrunnes og forankres i norsk diskurs. Der forsvarsdiskursen manglet termer for å diskutere internasjonalt engasjement, sto det en internasjonalistisk fredsdiskurs fiks ferdig til bruk. Forsvarets operasjoner utenfor eget territorium har derfor i stor grad blitt skrevet inn i fredsdiskursens internasjonalistiske termer. Som det for eksempel heter på hjemmesidene til hovedenheten i Hærens Hurtige Reaksjonsstyrke, Telemark Bataljon: "Norge har et godt renommé som fredsnasjon, fra etableringen av FN og NATO, Nansen-hjelpen og Nobel-prisen. Telemark bataljon er en del også av denne tradisjonen"

Fredstradisjonen har også stadig hyppigere dukket opp i politikeres taler. Utenriksminister Jan Petersen legitimerte for eksempel Norges humanitære engasjement i sin utenrikspolitiske redegjørelse i 2002 slik: "Siden Fridtjof Nansen har humanitær innsats vært en del av vår nasjonale identitet". Med henvisningen til den nasjonale identiteten slutter Petersen seg til fredsdiskursens underliggende tanke om at Norge driver med fredsarbeid fordi det er slik vi nordmenn er. Makt- og demokratiutredningen slo likedan fast at "Bildet av Norge som en moralsk og humanitær stormakt har blitt et nytt nasjonalt symbol, på linje med andre symboler som former nordmenns nasjonale identitet". Med unntak av tidfestingen av dette som et nytt fenomen, er det lett å si seg enig i denne oppsummeringen.

Den mest interessante aktøren i den norske fredsdiskursen de siste årene er allikevel Kjell Magne Bondevik. Hans begrunnelser er i stor grad moralsk fundert, som da han på KrF's landsmøte i april 1999 sa: Det er ikke for ingenting det står skrevet: "Salige er de som skaper fred..." Det bringer velsignelse å skape fred – både for vår

nasjon, og for de konfliktområder vi hjelper. Det er min visjon at Norge skal stå i fremste rekke som fredsskaper, som en fredsnasjon!

Den kristne moralen er tydelig, men selv den har et anstrøk av egeninteresse, vel signelsen når også vår egen nasjon. Fredsarbeidet er altså et kall for nasjonen, og også noe av det som gjør oss til nordmenn. I sin nyttårstale ved årtusenskiftet understreket Bondevik tre punkter hvor dagens nordmenn hadde en arv å leve opp til, og de to første taler direkte til fredstradisjonen. Det første var at Norge måtte "følge i Fridtjof Nansens spor ved trofast innsats for flyktninger og nødlidende i andre land". Det andre var: "Norge må være en fredsnasjon – en aktør for konfliktløsning og fredsskapende virksomhet [...] Nobels fredspris deles ut i Oslo [...] Jeg ønsker at vår hovedstad skal framstå som en internasjonal fredsbby".

Fred er ei det beste?

Fred kan bety så mangt. Det kan bety fravær av krig, og her har Norge en heldig fredstradisjon med svært lite krig de siste snaut tre hundre år. En videre betydning av Norge som fredslannd ligger i at landet ikke har startet noen krig eller stått på aggressors side i noen krig mellom 1814 og 1999. En slik oppfatning er blitt utfordret med de siste årenes krigsdeltakelse. Den mest utbredte oppfatningen av en norsk fredstradisjon har imidlertid fra årene rundt 1900 vært at den norske fredstradisjonen er grunnnet i folkets egenskaper, og at det skal føres en aktiv fredspolitik. Hva som inngår i aktiv fredspolitik har imidlertid undergått store forandringer, fra et aktivt folk i en nøytral stat, til dagens norske modell med sterk sammenblanding av stat og sivilt samfunn, engasjert over et svært vidt politikfelt. En tentativ hovedlinje i fredsdiskursen kan allikevel antydes, med utgangspunkt i Bjørnstjerne Bjørnsons folkelig-demokratiske fredstenkning. Han ble etterfulgt av Halvdan Kohts sterkere sosialistiske fredslinje, som igjen ble videreført av Halvard Lange og Knut Frydenlund. Etter den kalde

krigen har fredsdiskursen gjennomsyret stadig flere politikkområder, med den kristne tradisjonen som et mer tydelig komplement til den sosialdemokratiske. Generelt for hele perioden gjelder at stadig flere politikkområder har blitt regnet som fredspolitik, at fredstradisjonen legitimerer stadig mer og at den i stigende grad har blitt sin egen forklaring. Dermed blir tilslutning til fredstradisjonen mer og mer intetsigende.

Den voksende understrekingen av fredstradisjonen de siste årene henger trolig sammen med en opplevelse av at den selv-sagte sammenhengen mellom Norge og fred ikke lenger er så selv-sagt. Norge har etter slutten på den kalde krigen deltatt i flere skarpe militæroperasjoner, og selv om det stadig understrekes at Norge er en fredsnasjon, er det også stadig flere som stiller spørsmål ved dette selv-bildet. Tidligere var koblingen mellom den norske nasjonen og freden åpenbar, og behøvde ikke å uttrykkes. Nå er den utfordret, og må gjentas for å bekreftes

Hvis det tiltakende fokuset på Norge som fredsnasjon indikerer at den grunnleggende forestillingen om det norske folket som spesielt fredelig er i endring, kan vi stå overfor en betydelig endring i norsk utenrikspolitik. Det er allikevel mer sannsynlig at fredsdiskursen vil fortsette i omtrent de samme sporene som før, og at selv krigsdeltakelse ikke vil bryte ned den etablerte forbindelsen mellom freden og folket. Fredstradisjonen og tanken om Norge som fredsnasjon synes nærmest immun mot empiri. Norske politikere kvier seg for å innrømme at Norge deltar i krigshandlinger, ettersom det er vanskelig å få støtte for krigføring i norsk opinion. Det kan allikevel godt hende at en grunnleggende tro på det norske folks fredsvilje fører til aksept for krigshandlinger; gitt at vi er Norge, og Norge ikke driver med krig, kan dét norske soldater driver med, umulig være krig. Slik kan fredsdiskursen, paradoksalt nok, komme til å legitimere en mer krigersk norsk utenrikspolitik.

Om Kortinfo fra DNAK

I denne publikasjonsserien utgir DNAK tekster for å fange opp aktuelle temaer i kortfattet form. Hovedvekten av temaene vil ligge på forsvars- og utenrikspolitik i det atlantiske området.

Redaktør: Camilla Ahm Nicklasson
ISSN: 1502-6361